

УДК 141.311:159.954:172

Вергун Д. В.

Аспірант ЦГО НАН України

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена аналізу поняття «лідерство» у соціально-філософському дискурсі. Здійснюється філософська ретроспектива становлення поняття «лідерство» як соціально-філософського феномену та його системний аналіз. Визначається філософський зміст феномену лідерства у динаміці соціально-політичних процесів сьогодення.

Ключові слова: *лідерство, лідер, основні теорії лідерства, типи лідерства, соціально-філософське дослідження.*

Постановка проблеми. Актуальність соціально-філософського аналізу феномену лідерства обумовлена складною динамікою соціально-політичних процесів сьогодення. Соціально-економічні та політичні процеси, що відбуваються сьогодні, продовжують створювати можливості для різноманітних його виявів. Виникає потреба у вивченні ролі та значення лідерів, які здатні прийняти рішення за інших і впливати на дії та поведінку людей, знаходити раціональні рішення, окреслювати майбутній розвиток суспільства. Все це набуває особливої значущості на сучасному етапі розвитку соціуму, коли необхідно забезпечити раціональність, цілеспрямованість, інституційність та ефективність усього процесу управління.

Проблема особистості та її ролі в історії у всі часи була однією з найбільш дискусійних у науці. Історія філософії донесла до нас певні етапи розвитку ідеї лідера. Вона зародилася у культурі героїв у міфах, образах різних богів, що ототожнювалось зі своїми земними представниками — монархами, правителями тощо. Трагування феномену лідерства можна знайти вже в працях стародавніх мислителів. Пізніше аналіз даного феномену в тій чи іншій формі притаманний багатьом філософам, які розмірковували щодо ідеальної держави та її правителів. І хоча саме філософія зробила помітний внесок у дослідження проблеми

лідерства, в сучасних філософських дослідженнях даній проблемі приділяється небагато уваги.

На початку ХХІ ст. проблема лідерства набула міждисциплінарного характеру. Психологія досліджує особливості особи лідера, зокрема, стилі керівництва групою, якості, якими повинен володіти лідер, особливості сприймання жінки-лідера у групі, методи керівництва групою. Соціологія розглядає лідерство в межах соціальної системи. Особливого значення сьогодні проблема лідерства набуває в політології, зокрема розробки легітимної процедури руху особистості до лідерства у структурі влади, можливості керування цим процесом, затвердження оптимальних варіантів взаємодії лідерів із своїми послідовниками та опонентами, різними соціальними групами та суспільством загалом.

Аналіз лідерства як соціально-філософського поняття дає змогу органічно поєднати історико-філософський матеріал з новим теоретичним доробком сучасної вітчизняної й західноєвропейської науки, ввести у широкий науковий ужиток ще неопрацьовані українськими філософами джерела. Дана тема постає на межі історії філософії, соціальної філософії, соціології, психології та політології, даючи можливість у новому ракурсі розглядати соціально-філософську проблематику крізь призму актуальних сьогодні питань та завдань соціокультурного буття.

Не дивлячись на те, що перші спроби осягнення феномену лідерства були зроблені саме філософами, концептуальні підходи до розробки цього поняття не набули всебічного філософського обґрунтування та теоретичного узагальнення. Окремі положення про лідерство мали різні витоки та змістове наповнення, залежно від соціально-філософського контексту.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема лідерства завжди привертала увагу мислителів. Зокрема, досить відомими в *історико-філософському аспекті* є доробки Платона, Арістотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо, Г. Гегеля, Т. Карлейля, Ф. Ніцше, З. Фрейда, Е. Фромма, Т. Адорно та ін., у яких зачіпаються проблеми лідерства, і які вважаються фундаментальними у філософській розробці даної проблеми. Наукові концепції цих мислителів є основою сучасних теорій лідерства.

В розробку різноманітних теорій лідерства, в яких розглядаються психологічні, соціологічні, політологічні та економічні аспекти лідерства, зробили внесок Г. Тард, З. Фрейд, А. Петровський та ін. (психологічний аспект); М. Вебер, Г. Моска, В. Парето та ін. (соціологічний аспект); У. Екстон, Г. Саймон та ін. (економічний аспект); а також видатні мислителі,

що досліджували політичний аспект проблеми лідерства: Е. Богардус (теорія рис), Р. Стогділл (ситуаційна теорія), Е. Голландер (теорія обміну), Дж. Бернс (трансформаційна теорія), Г. Гарднер (когнітивна теорія), Р. Лорд, М. Хогг (конструктивістська теорія). Ці дослідження в цілому доповнюють один іншого.

Соціально-філософський аспект проблеми досліджується такими російськими вченими як Г. Ашин, Ю. Гасіліна, Б. Кретов, О. Кудряшова, О. Сімагін. Серед українських науковців проблему лідерства досліджують Б. Кухта, М. Михальченко, А. Пахарев, Ф. Рудич, Є. Суліма та інші.

Аналіз ступеня наукової розробки теми підводить до висновку, що попри існування значного масиву літератури, в якій більшою чи меншою мірою висвітлюються різні аспекти обраної для дослідження проблеми, все ж стан її наукового осмислення не можна визначити достатнім. І не лише тому, що поняття «лідерство» не було у вітчизняній теоретичній думці окрегим предметом вивчення, а й через те, що ряд вузлових моментів осмислюваного феномена залишається поза увагою дослідників.

Тому *мета даної статті* полягає у відтворенні філософської ретроспективи становлення поняття «лідерство» як соціально-філософського феномену та його системному аналізі, визначенні його філософського змісту у динаміці соціально-політичних процесів сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші спроби осмислення проблеми лідерства сягають античних часів. Античні мислителі помітили, що там, де складається будь-яка суспільність, неодмінно знаходяться й свої лідери — найбільш досвідчені, найсильніші й найсміливіші люди, які дістають підтримку і визнання своїх громадян. У героях, монархах і полководцях вони вбачали справжніх творців історії.

У праці «Держава» [6] Платон обґрунтував засади ідеальної держави-суспільства, за основу якої взяв поділ населення на три верстви: керманічі, стратеги та виробники. Платон зображав лідера-керівника як людину відмінну, з природженою схильністю до знання, любов'ю до істини, рішучим неприйняттям брехні. Його відрізняють скромність, благородність, справедливість, душевна досконалість. Античний філософ дотримувався думки, що не влада, а авторитет — основне знаряддя управління суспільством. А щоб мати авторитет, керівники повинні виявляти стриманість у задоволенні своїх потреб, вести суворий спосіб життя. Вони позбавлялися права мати власність, оскільки та підриває моральні основи людини. В державі слід регулярно проводити спеціальну підготовку і ретельний відбір управителів необхідного рівня

інтелектуальної підготовки. Керманич повинен знатися на добробуті держави. Знання також дають змогу відрізнити справжнього правителя від несправжнього. Тому, на думку Платона, лідери—це керманічі, влада яких поєднується «з розумінням й розсудливістю», а знаряддям управління постає авторитет.

Арістотель також проводив паралель між людиною і суспільством. Але, на відміну від Платона, розглядав не суспільство похідним від людини як державної істоти, а навпаки, у нього людина є похідною від суспільства. За його переконанням, людина за межами суспільства-держави є абстракція, поза суспільством вона неможлива, як неможлива жива рука, відокремлена від тіла. Ідеальною державою для нього є «суспільство рівних, об'єднаних однією метою—досягти найкращого життя, наскільки це можливо» [1].

Таким чином, Платон і Арістотель замислювалися над питаннями, як і чому людина приходять до влади, а також яку мету, лідер ставить перед собою, використовуючи владу. Для філософів було безсумнівно, що лідер повинен прагнути справедливості, чесно служити державі. Арістотель зазначав, що участь в політиці для лідера є вищою формою прояву людської гідності. Тобто, античні мислителі визначали не «технологічні» (яким чином прийти до влади?), а «нормативні аспекти» у виконанні лідерських ролей (що повинен знати той, хто прагне отримати владу?).

Середньовічні європейські філософи-теологи (Августин Блаженний, Т. Аквінський та ін.) обґрунтовували владу правителя волею Бога. Проте, мислителі доби Відродження розвивають античний погляд на лідерство. Так, на чолі своєї держави Т. Мор ставить «мудрого» монарха, а в «Місті Сонця» Т. Кампанелли, так само як у «Державі» Платона, керує духовна аристократія. Проте в Кампанелли це не замкнута каста «з особливим розпорядком життя і особливим вихованням». На чолі держави в Кампанелли стоїть не просто філософ, як у Платона, але і первосвященик в одній особі.

Значний внесок в розуміння лідерства вніс Н. Макіавеллі. На відміну від античного (нормативного, мораліського) підходу до лідерства він акцентував увагу на питанні прагматичного утримання влади лідером, особливо під час змін та нестабільності. Н. Макіавеллі одним з перших дав розгорнений опис лідера-государя: «Це государ, що об'єднує, репрезентує усе суспільство і використовує для збереження свого панування і підтримки громадського порядку будь-які засоби, у тому числі хитрість і силу... Політик повинен поєднувати в собі риси лева і лисиці:

лисиці—щоб уникнути розставлених капканів; лева—щоб скрушити супротивника у відкритому бою» [4, с.47—122]. Отже, Макіавеллі був переконаний: якщо йдеться про утримання влади, то хитрість й жорстокість є дозволеними знаряддя, їх використання не пов'язане зі справедливістю та відповідальністю.

Великого значення проблемі лідерства надавали визначні мислителі Нового часу (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтер, Г. Гегель, К. Маркс), вкладаючи неоднаковий зміст у це поняття, але сходяться у тому, що лідерство являє собою своєрідну соціально-історичну потребу людей в організації своєї діяльності. Таким чином, розвиток капіталізму наблизив героїв-лідерів до народних мас. Водночас це викликало спроби реставрувати давні ідеї лідерства, оновити їх, наблизити до реалій Європи XIX—XX ст.

Англійський філософ Т. Карлейль був одним з тих, хто знову звернувся до теми видатної ролі особистостей, «героїв» в історії. За Карлейлем, існує своєрідне історичне коло, або цикл. Коли героїчне у суспільстві слабшає, тоді назовні можуть прорватися потайні руйнівні сили маси (у революціях і повстаннях), і вони діють, доки суспільство знов не віднайде у собі «справжніх героїв», ватажків, керманічів (як-от Кромвель або Наполеон) [3]. Такий підхід привертав увагу до ролі особистостей, ставив завдання розкрити причини нестабільності їх ролі в історії. Однак, не можна не помітити і вади такого підходу: розглядалися лише «герої», суспільство жорстко поділялося на керманічів і масу, причини революцій зводилися до соціальних почуттів тощо.

Погляди Карлейля певним чином визначили думки німецького філософа Ф. Ніцше, який одним із перших оголосив волю до влади рушійною силою історії. Він убачав у волі до влади творчий інстинкт, що дає себе взнаки, у першу чергу, у лідерів, які не тільки безупинно прагнуть до виявлення влади та її застосування, але й долають інерцію наговпу, оскільки наділені надлюдськими якостями. За Ніцше, прагнення лідерства—це природне прагнення людини, на заваді якому постає мораль («зброя слабких»), справжній лідер має право її третирувати, щоб вона «не була тягарем на його ногах» [5]. Таким чином, Ф. Ніцше вперше розглядає природу лідерства як ірраціональну, інстинктивну силу, що пов'язує лідера та його послідовників, а також наділяє лідера видатними якостями, які перетворюють його у надлюдину.

Підхід Ніцше був близьким до тлумачень лідерства в європейській соціальній психології середини—кінця XIX ст. Такі вчені, як-от Г. Лебон, Г. Тард та ін., кожний на свій лад, але загалом у схожий спосіб тлумачили

природу лідерства: вбачали у волі лідера то ядро, навколо якого кристалізуються та об'єднуються думки. У цьому підході до лідерства також імпліцитно наявні уявлення про нього як про двоїстий—раціонально-вольовий та водночас ірраціонально-інстинктивний—феномен.

Значний внесок в аналіз феномену лідерства зробив австрійський вчений З. Фрейд [7], який намагався пояснити прагнення людей до лідерства. За Фрейдом, стримування лібідо сублімується в прагнення до лідерства, а неврастенія, що супроводжує даний процес, змушує індивіда шукати шляхи самоствердження, одним з яких і є лідерство. Фрейд зазначав, що люди в групах інстинктивно ставлять себе в позицію підкорення, а ті люди, які декларують свою владу, швидко стають лідерами і зберігають свої позиції, якщо представляють ідеальні риси групи та мають силу. За таких умов, особистість лідера та його ідеї є впливовими. Вплив лідера, у свою чергу, базується на емоційному, а не раціональному, тому значно важливішим за зміст ідей є їхнє викладення. Лідер зберігатиме свій вплив доти, доки допомагатиме групі досягати поставлених цілей. За Фрейдом, також важливим є створення ілюзії, що лідер ставиться до всіх членів групи однаково: люди бажають підкорюватися лідерові, якщо вони відчують, що у відносинах із лідером мають однакові позиції. Отже, теорія Фрейда наголошує на емоційній прихильності до лідера з боку послідовників, а також на важливості емоційного впливу з боку лідера. Послідовниками даного напрямку стали неофрейдисти Е. Фромм та Т. Адорно, доробки яких дозволили суттєво розширити уявлення щодо внутрішньої мотивації прагнення до лідерства.

Значний внесок у модернізацію проблеми лідерства був зроблений також європейськими соціологами кінця XIX—XX ст. Німецький філософ і соціолог М. Вебер виділив три типи лідерства: традиційне лідерство, що спирається на механізм традицій, ритуалів, силу звички; харизматичне, що припускає виняткові якості самого лідера, якими він володіє насправді або які приписуються йому його оточенням; раціонально-легальне (демократичне) лідерство, яке засновано на існуючій в суспільстві нормативно-правовій базі. Якщо в основі першого типу лідерства лежить звичка, другого—розум, то харизматичний тип лідерства спирається на віру й емоції, що здатне утворювати ситуацію сліпого поклоніння мас, продукувати умови, коли індивідуальні якості лідера відіграють другорядну роль у формуванні його харизми. Вебер особливу увагу приділяє аналізу харизматичного лідерства. Він визначив лідера цього типу як генератора оновлення суспільства у кризисні

періоди, оскільки харизматичний керманіч і його авторитет не пов'язані з минулим, здатні мобілізувати маси для вирішення завдань соціального оновлення. У відносно спокійні періоди розвитку для суспільства є більш прийнятним раціонально-легальне лідерство, що зберігає історичні традиції та здійснює необхідні реформи [2, с. 354–360, 420–432].

Представниками цього напрямку дослідження лідерства є також італійські соціологи В. Парето (ввів поняття «еліта»), сформував теорію циркуляції еліт) та Г. Моска (ввів поняття «політичний клас»). Вони роблять узагальнюючі висновки щодо лідерства як соціального явища: розгляд особистості в її соціальній якості та її співвідношення із суспільством, а також місце і роль лідерства в функціонуванні суспільства.

XX ст. стало часом плюралізму концепцій лідерства. Досить помітними є низка теорій, в яких феномен лідерства розглядається як важливий механізм регулювання відносин суб'єктів політичної системи суспільства—людей, груп, інститутів. Насамперед це теорія особистісних рис, суть якої полягає в поясненні лідерства видатними якостями особи. Серед рис, притаманних лідеру, її теоретики (Е. Богардус та ін.) виділяють гострий розум, тверду волю, кипучу енергію, неабиякий організаційний хист, уміння подобатись людям і, особливо, готовність брати на себе відповідальність, компетентність, а також фотогенічність, зовнішня привабливість, ораторський хист тощо. Очевидно, що в умовах конкуренції для заняття високих позицій лідерам справді потрібні певні психологічні і соціальні якості. Однак їх набір значно варіюється залежно від історичних епох і особливостей конкретних держав світу. Ідею залежності лідерства, але від часу, місця та обставин, розвиває і обґрунтовує теорія ситуацій. З точки зору ситуації, лідерські якості відносні: поведінка лідера, його позиції придатні в одній ситуації, але не придатні в інших. Обмеженість теорії полягає в тому, що в ній недостатньо розкрита активність лідера, його спроможність переломити ситуацію, раніше інших захистити прогресивні тенденції і використати їх.

Ці теорії мають своє коріння в історії філософії. Зародження теорії рис можна бачити в працях Платона, для якого лідер ідеальної держави є представником одного з трьох станів—правитель-філософ, мудрий та справедливий, вільний від матеріальних турбот, з природним потягом до знання та з любов'ю до істини. Такий лідер творить історію. Ситуативна теорія простежується в доробках Арістотеля та Н. Макіавеллі. Арістотель визнавав необхідність обрання лідерів з огляду на їхнє походження, матеріальний статус та добродісність (риси), проте

наголошував, що правильна форма держави може з'явитися лише тоді, коли є «правильний» лідер. В творах Макіавеллі містяться низка правил-рекомендацій для правителя, які включають в себе не лише якості, які варто розвивати, але й поради, як поводитися відповідно до обставин та яким чином вибудовувати взаємовідносини із послідовниками та ворогами.

Теорії лідерства, що розвивалися з середини ХХ ст., мають деякі спільні риси із попередніми, і намагаються вирішити проблеми, які поставали раніше. Серед таких — теорія визначаючої ролі послідовників (У. Бланк, Р. Стогділл), теорія обміну (Е. Голландер) та трансформаційна теорія лідерства (Дж. Бернс). Якщо раніше головним елементом лідерства виступала особистість лідера, його риси, поведінка, вплив ситуації на діяльність, то перша теорія акцентує свою увагу на послідовниках, їхніх взаємовідносинах із лідером. Теорія обміну має багато спільного із концепцією «суспільного договору»: в обмін на мир та безпеку, народ віддає свою владу правителю. Звідси, діяльність лідера є виправданою, коли вона забезпечує такий обмін, інакше люди мають право змінити лідера — ідея, що висловлювалася Т. Гоббсом та Дж. Локком. Теорія трансформаційного лідерства співвідноситься із ідеями Ж.-Ж. Руссо: лідер має бути здатним змінити людську натуру, перетворити індивіда на громадянина, який би брав участь в прийнятті рішень.

Більшість сучасних теорій лідерства (реляційна, когнітивна та конструктивістська) уособлюють синтез своїх попередників: в них розглядається як лідер, так і його поведінка, ситуація, в якій має місце його діяльність, а також його відносини із послідовниками. В межах реляційної теорії аналізується аспект прийняття рішення, вплив різних рішень на бажання послідовників підтримувати лідера. В цьому контексті процедурна справедливість є більш важливою за дистрибутивну. Мова йде про бажання людей підкорюватися (а потім, підтримувати) рішенням, які базуються на визнанні справедливою власне процедуру прийняття рішення, а не на можливій їх користі. Цей факт вчені пояснюють тим, що люди вважають себе більш здатними оцінити справедливість процедури прийняття рішення, ніж спрогнозувати наслідки прийняття рішення. Зазвичай, відмічають вчені, чесні неупереджені лідери, які проявляють турботу щодо потреб людей (а, отже, розділяють цінності цих людей), сприймаються як такі, що можуть забезпечити справедливую процедуру прийняття рішення. За таких умов індивід легітимізує діяльність лідера та добровільно йому підкорюється. Ця ідея співзвучна із ідеями Фрейда щодо емоційної прихильності до лідера.

В межах когнітивної теорії лідерство розглядається як форма соціального пізнання. Зокрема, американський дослідник Г. Гарднер відмічає важливу роль слів лідера, які потім влітаються в цілі історії. Основним елементом лідерства науковець вбачає в створенні та втіленні історій про ідентичність: лідери розказують історії «про себе та свої групи, про те, звідки вони походять і куди прямують, про те, чого бояться, проти чого борються і про що мріють» [8, с. 14]. Головними героями в цих історіях виступають лідер та послідовники. Історії є динамічними: з часом вони розгортаються і за допомогою діяльності лідера перетворюються на реальні події.

Конструктивістська теорія, також відома як група імпліцитних теорій, зосереджена на дослідженні уявлення людей про лідерів («лідерській схемі»). Американський дослідник Р. Лорд виокремив низку рис характеру, із якими часто асоціюють лідера, серед яких: компетентність, чесність, розуміння, рішучість та освіченість. Проведені Лордом дослідження засвідчили, що люди дійсно формують деякі узагальнені уявлення про лідерство, яким пізніше оцінюють лідерський потенціал незнайомих (прототипи лідерства). Варто зазначити, що більшість концепцій даного напрямку розділяють відповідну ідею З. Фрейда.

Отже, *можна зробити наступні висновки*. Проблема лідерства є предметною областю соціально-гуманітарного знання. Теоретичне вивчення соціального світу, який має системні властивості та характеристики, потребує застосування системного підходу і може базуватися відповідно на положеннях загальної соціальної теорії, яка являє собою органічний сплав і теоретичний синтез соціальної філософії і соціально-наукових дисциплін.

Розвиток сучасних теорій лідерства не є лінійним: деякі теорії трансформувалися в інші, деякі продовжують впливати на нові теорії. На значну частину теорій, що розвиваються у XXI ст., суттєво вплинули ідеї теоретиків-класиків, які аналізували феномен лідерства за такими основними напрямками: пошуки обґрунтування необхідності інституалізації лідерства, визнання одного типу лідера (справедливий мудрець, який дає країні закони, рятує її в складний час) та реорганізація політичних інститутів.

Феномен лідерства в межах соціально-філософського пізнання може розглядатися, по-перше, як різновид влади, носієм якої виступає одна людина або група осіб; по-друге, як соціальна позиція, пов'язана з прийняттям рішень (управлінський статус); втретє, як вплив на інших людей.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239 с.
2. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко; коммент. А. Ф. Филиппова. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с. — (Социологическая мысль Запада).
3. *Карлейль Т. Герой. Почитание героев и героическое в истории. / Томас Карлейль //* Теперь и прежде / Сост., подгот. текста и примеч. Р.К. Медведевой. — М.: Республика, 1994. — 415 с. — (Библиотека этической мысли). — С. 6—199.
4. Макиавелли Н. Сочинения: Государь / Пер. Муравьевой Г. — М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во «Фолио», 2001. — 656 с. — (Серия «Антология мысли»).
5. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі. — Львів: Літопис, 2002. — 320 с.
6. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. — К.: Основи, 2000. — 355 с.
7. Фрейд З. Томас Вудро Вильсон. 28-й президент США: Психологическое исследование. / Фрейд Зигмунд, Буллит Уильям. — М.: Прогресс, 1992. — 288 с.
8. Gardner H. Leading minds: An anatomy of leadership / H. Gardner. — N. Y.: Basic Books, 1995. — 416 p.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2014 р.

Вергун Д. В. Феномен лидерства в контексте социально-философского дискурса

Статья посвящена анализу понятия «лидерство» в социально-философском дискурсе. Осуществлена философская ретроспектива становления понятия «лидерство» как социально-философского феномена, а также его системный анализ. Определяется философское содержание феномена лидерства в динамике современных социально-политических процессов.

Ключевые слова: *лидерство, лидер, основные теории лидерства, типы лидерства, социально-философское исследование.*

Vergun D.V. Phenomenon of leadership in a context of social-philosophy discourse

The article is devoted to analysis of the term «leadership» at the social philosophy discourse. It is described that leadership could be characterized in many ways: as kind of oppressing power of not majority of people but one person or small group, as managerial status, as social position for decisions making, as governing office, as influence on other persons.

The main theories of leadership and their connection to ideas of classical researches are analyzed. It is established that development of leadership theories is not linear; some of such the theories were transformed in another, while some still influence new theories. So majority of modern theories are substantially influenced by ideas of classical researches who analyzed the phenomenon of leadership in three main ways: proclamation of necessity of leadership institutionalization, declaration of one person leadership (e. g. just wise man who gives laws to country or save it at hard times), reshape of political institutions.

The perspectives of social philosophy research of the phenomenon of leadership are revealed as mutual influence of individual and social, person and society and development of society as result of creative activity of leaders as most active citizens.

Keywords: leadership, leader, perspectives of research of leadership problem, social philosophy research.